MET EEN BEVROREN JAS EN EEN GELEEND TIENTJE

Herinneringen van Thérèse Cornips

Eerste druk april 2015

© Copyright 2015 GUUS MIDDAG, AMSTERDAM
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
De illustraties in dit boek zijn voor zover mogelijk opgenomen in overleg met de rechthebbenden; wie verder rechten kan doen gelden wordt verzocht contact op te nemen met de uitgever om alsnog in een regeling te voorzien.

Guus Middag

Met een bevroren jas en een geleend tientje

Herinneringen van Thérèse Cornips

Uitgeverij Van Oorschot
Amsterdam

Vooraf

De hoofdpersoon van dit boek is Thérèse Cornips (1926). Ik denk niet dat veel mensen haar naam kennen. Als men haar al kent, dan vermoedelijk als de vertaalster van *À la recherche du temps perdu*, de grote, zevendelige, drieduizend pagina's tellende roman van de Franse schrijver Marcel Proust (1871–1922). Daar besteedde zij vijfentwintig jaar van haar leven aan, van 1974 tot 1999, en ook nog eens tien jaar aan de herziening van het eerste deel. Maar Cornips vertaalde veel meer schrijvers dan alleen Proust. Men kan haar ook kennen als de vertaler van bijvoorbeeld Goethes *Die Leiden des jungen Werthers*, of van Truman Capotes *In Cold Blood*, of van romans, toneelstukken en studies van onder anderen Kurt Baschwitz, Jules Renard, Marguerite Duras, Violette Leduc, Georges Bataille, Hermann Hesse, Uwe Johnson, Arthur Koestler, Jakov Lind en Kobo Abe. In 1999 ontving zij 'voor haar gehele oeuvre, in het bijzonder het werk van Proust' de Martinus Nijhoffprijs, de hoogste prijs voor vertalers.

Voor mij is de naam van Thérèse Cornips vooral verbonden met die van een andere schrijver: Chris van Geel (1917–1974). Van Geel is een dichter voor wie ik mij, sinds ik in 1974, op mijn veertiende, voor het eerst iets van hem las, altijd ben blijven interesseren. Cornips was van 1952 tot 1962 de vrouw van Van Geel. Zij speelde een belangrijke rol bij de totstandkoming van diens eerste bundel, *Spinroc en andere verzen* (1958), zoals de titel al aangeeft. 'Spinroc' is de omkering van haar achternaam.

Ik weet niet meer precies wanneer ik Thérèse Cornips persoonlijk heb leren kennen. Het zal ergens rond 1990 zijn geweest. Ik was toen bezig een uitgave te maken van de *Verzamelde gedichten* van Chris van Geel en heb haar om wat inlichtingen gevraagd. Die verzamelbundel verscheen in 1993. Daarna ben ik contact met haar blijven houden. We praatten dan ook wel eens over haar jaren met Van Geel en over het ontstaan van de bundel *Spinroc*. Een paar jaar geleden kreeg ik het idee om haar daar-

over eens wat meer gerichte vragen te gaan stellen. Misschien zou er wel een aardig achtergrondartikel in zitten of, bij uitbreiding, misschien wel een kleine biografie van de bundel *Spinroc*. Cornips stemde daarmee in. Ik nam een opnameapparaat mee.

Het eerste gesprek, in januari 2011, duurde lang, en er kwam van alles in aan de orde – niet alleen over de bundel, en over de gedichten, maar ook over het dagelijkse leven met Van Geel. En ook over Thérèse Cornips' eigen leven van daarvoor en daarna. Aan het eind van het gesprek was nog lang niet alles verteld en dus maakten we een nieuwe afspraak voor een nieuw gesprek. Zo ging dat nog een paar keer. Al die gesprekken verliepen zoals het eerste gesprek: erg geanimeerd. Thérèse Cornips bleek een levendige verteller met een goed oog voor sprekende details en een goed oor voor krasse uitspraken, met veel gevoel voor humor en understatement en kleurrijke uitweidingen, met een ijzersterk geheugen en met een grote voorraad mooie, sterke en ontroerende verhalen.

De ene herinnering riep bij Cornips de andere op. Zij schoot, aangevuurd en bijgestuurd door mijn vragen, kriskras door de tijd en kriskras door de onderwerpen: over haar eigen leven en over het leven van anderen, over gedichten en over beeldende kunst, over reizen en relaties, over liefde en leed, over geluk en ongeluk, over vroeger en nu. Het praten over de bundel *Spinroc* was de aanleiding voor deze gesprekken, maar het werd mij al snel duidelijk dat Thérèse Cornips veel meer te vertellen had. Er kwam nog iets bij: zij was een beetje terughoudend in het spreken over de poëzie van Van Geel. Zij wilde niet de indruk wekken dat wat zij daarover kon zeggen interessanter of belangrijker zou zijn dan wat een ander erover zou kunnen zeggen. Zij voelde zich op dat gebied geen deskundige of bijzondere ingewijde – en dat kwam eigenlijk wel mooi overeen met Van Geels eigen houding tegenover zijn eigen werk: daarvan was hij, vond hij zelf, net zoveel een toevallige toeschouwer als iedere andere willekeurige voorbijganger. Die instelling had als gevolg dat hij zijn hele leven meelezers zocht die zijn poëzie van commentaar wilden voorzien. Thérèse Cornips was er daar een van.

Tijdens deze gesprekken diende zich zo vanzelf de gedachte aan om het oorspronkelijk bedachte boek over de bundel *Spinroc* of over Cornips' jaren met de dichter van *Spinroc* uit te breiden tot een boek over het leven van Cornips zelf. Dat leek mij inmiddels minstens zo interessant. Thérèse Cornips zelf was daar aanvankelijk nog niet zo zeker van, maar na enige aarzeling stemde zij ermee in. Het lag en ligt niet in haar aard om heel erg naar buiten te treden, maar zij was er ook weer niet tegen als

het verhaal van haar leven verteld zou worden – door een ander. Zo kon ook alsnog uitvoering worden gegeven aan een oud voornemen om haar herinneringen op papier te zetten. Dat werd haar ooit gevraagd, in de jaren negentig van de vorige eeuw: eerst terloops door een uitgever, en later iets minder terloops door het toenmalige Fonds voor de Letteren, dat toen het plan had om een aantal letterkundigen hun memoires te laten schrijven. Cornips stemde toe, maar het is er vervolgens nooit van gekomen.

In de afgelopen jaren, tussen januari 2011 en november 2014, ben ik Thérèse Cornips met enige regelmaat blijven opzoeken, voor in totaal zo'n vijfentwintig langdurige sessies. Met de verdere verwerking heeft zij zelf geen enkele bemoeienis gehad en ook niet willen hebben. Ik heb de neerslag van al die gesprekken ondergebracht in een min of meer chronologisch verhaal waarin zij zelf in de eerste persoon enkelvoud aan het woord komt. Voor de overzichtelijkheid heb ik de tekst verdeeld in vijftien hoofdstukken, in de titel voorzien van jaartallen en een korte aanduiding van de inhoud, en voorafgegaan door een korte opgave van de onderwerpen die erin aan de orde komen.

In die vijftien hoofdstukken ontrolt zich het leven van Thérèse Cornips, van het kleine, brave meisje dat in Maastricht de brede trappen tussen de Sint Jan en de Sint Servaes opklimt, op weg naar de bewaarschool van de Zusters onder de Bogen, naar het weerspannige twintigjarige meisje dat door haar tirannieke moeder thuis gevangen wordt gehouden, en dat zich daarom genoodzaakt ziet om op een winternacht door het raam uit te breken, en met een inderhaast van de waslijn gegriste bevroren winterjas, zonder kousen, en met een geleend tientje te vluchten. Een mooi verhaal. En ook daarna zijn er mooie verhalen genoeg. Over het naoorlogse bohémien-leven met schilder Klaus Grünewald in Wallonië. De reis in haar eentje naar Zweden, in de winter van 1950–1951. De levenslange hazelnotenplukverslaving van haar vader. De heldhaftige redding van een drenkelinge uit zee. Het verhaal van het vliegje in het oor van Van Geel. En nog veel meer.

Dat klinkt allemaal heel onderhoudend, maar er zat voor Thérèse Cornips ook een andere kant aan deze gesprekken. Zij werd zo gedwongen op haar eigen leven terug te kijken, en dus ook, en soms meer dan haar lief was, op de perioden waarin het minder goed ging. De gesprekken kwamen vanzelf ook uit op haar falen als artiest, haar verdriet, haar altijd ergens wel aanwezige gevoel van depressie, haar eerste en tweede zelfmoordpoging, haar ongeluk in de liefde, haar teleurstellingen in de

vriendschap. Zij is die onderwerpen niet uit de weg gegaan en ik heb niet de neiging gehad ze in mijn weergave weg te laten. De ongelukkige kant hoort even sterk bij dit leven als de gelukkige kant – en dat vindt zij zelf ook. Het bijzondere van Cornips is dat zij in haar herinneringen steeds probeert eerlijk en waarheidsgetrouw te zijn, ook als ze zichzelf tegen het licht moet houden en er, in haar eigen beoordeling, niet al te best van af komt.

Ook daarom heb ik steeds geboeid naar haar geluisterd. Haar verhalen zijn persoonlijke verhalen, en haar geschiedenis is een strikt persoonlijke geschiedenis, maar toch vond ik vanaf het begin dat er, juist door de afstand waarmee ze steeds naar zichzelf kon en wilde kijken, een bovenpersoonlijke kant aan haar levensverhaal zit. Dit is het verhaal van iemand die, hoezeer ook een eenling, toch ook behoorde tot een generatie: de generatie die erg jong was toen de oorlog uitbrak en nog aan het volwassen leven moest beginnen toen die oorlog eindelijk voorbij was. Cornips behoorde tot een groep jongeren die zijn eigen weg ging en koos voor een leven buiten de gevestigde orde om, anti-maatschappelijk, ruimdenkend, zonder moraal. 'Alles wat wet was, werd verworpen.' Als je dan toch moet leven, dan moet je zo proberen te leven: nieuwsgierig, kritisch, eerlijk, onafhankelijk, vrij. Die houding heeft haar daarna nooit meer verlaten. Misschien meer nog dan van Cornips zelf heb ik in dit boek geprobeerd een portret te geven van de weerbarstige instelling waarmee ze zich door het leven heeft proberen te slaan.

Thérèse Cornips hecht eraan om duidelijk te maken dat dit boek niet haar boek is. Het is geen autobiografie. Het is niet een boek zoals zij het zelf geschreven zou hebben. Met de samenstelling heeft zij zich niet willen bemoeien. Wat vindt zij dan van zo'n boek over haar? Zij wil ernaar kijken 'met een kosmische blik', zoals Wytze Hellinga het ooit noemde – dat is de historische blik van over, zeg, honderd jaar, als je zelf al vele jaren dood bent en alle mensen die nu leven ook. 'Een boek is een boek – en dat ben ik niet. Dat boek bestaat buiten mij – en na mij. Een boek is iets dat er een tijd lang is – en ik verga tot as.'

En ik hecht eraan om te zeggen dat dit boek geen biografie is. Het is een portret – mijn portret van Thérèse Cornips, en van haar leven, zoals zich dat in lange gesprekken aan mij heeft voorgedaan: het lastige leven van een onafhankelijke en eigengereide geest, van nature kritisch, ook op zichzelf – verteld in haar eigen woorden.

Guus Middag

Thérèse Marie Sophie Cornips, 1927

1

Jeugd in Maastricht 1926–1945

Geboren in Amby, 1926 – eerste herinneringen – de Rijks Lagere School, 1932–1938 – de strenge moeder – de eerste aanbidder: Leon Melchior, 1936 – de Maastrichtse Zwem & Polo Club – atheïsme, calvinisme, katholicisme – het Stedelijk Gymnasium, 1939–1945 – het eerste vriendje, Jef Verhey, 1941–1944 – zwemmen in de Maas – het bombardement van het Rode Dorp, 18 augustus 1944 – eerste depressie, winter 1944

Ik ben op 18 december 1926 geboren in Amby, een dorpje aan de oostkant van Maastricht. Daar weet ik niets meer van, want toen ik drie maanden was, zijn we verhuisd naar Maastricht, eerst naar een huis aan de Tongersestraat, heel kort, en daarna naar het Vrijthof, dicht bij de Sint Servaas en de Sint Jan. Daar hebben we tot halverwege mijn vierde gewoond. We woonden onderaan, links van de Sint Jan.

Wat ik me herinner? Ik herinner me het huis, het Vrijthof met al die duiven die ik voerde en ik herinner me het lopen naar de bewaarschool. Van waar we woonden ging de stad omhoog, in de breedte. Tussen de twee kerken door ging je brede trappen op. Bovenaan kwam je dan bij het klooster van de Zusters onder de Bogen. Die Zusters hadden een bewaarschool, de enige van heel Maastricht denk ik. Ik herinner me het haakje en het tegeltje waaraan ik mijn jas ophing. Ik had een geel tegeltje, met een zwart appeltje erop.

Een andere herinnering is dat ik vaak een wollen trui aan moest die prikte. Dat wilden mijn moeder en onze gedienstige Marie niet geloven, dus die kreeg ik dan toch over mijn hoofd. We liepen naar school onder begeleiding van een ouder meisje dat half Noors was. Met die familie waren we verbonden omdat ik de enige was die dat meisje een beetje kon verstaan; dat zal dan wel mijn talentalent zijn geweest. Ik herinner me dat ik de hele weg alvast met de handen over elkaar liep, zoals het op school ook moest. Hoe rustiger je je hield, hoe minder je het prikken voelde.

Op de bewaarschool was ik bij zuster Alesa. Zuster Alesa was leuk, maar verder heb ik vervelende herinneringen aan die school omdat je dus altijd met je handen over elkaar moest zitten, liefst zwijgend. Kinderen die te veel praatten kregen een pleister over hun mond. En we moesten bidden. Dat vonden mijn zusje en ik dan wel weer interessant. 's Avonds in bed gingen we altijd bidden voor andere mensen. Mijn zusje was wat ouder en die wilde me heel graag leren hoe dat moest. Dan zei ze: 'In de naam van de vader, de moeder en...' – dan wist ze het niet verder. En dan zei ik: 'de kinderen, natuurlijk.'

In de tijd dat ik nog niet kon lezen vroeg ik voortdurend aan mijn moeder, mijn vader en aan iedereen: 'Wat staat daar?' We zaten eens in een volle bus toen ik dat opnieuw vroeg. Toen zei mijn moeder: 'Daar staat: "Treesje jokt wel eens tegen haar moeder."' Toen riep ik: 'Nee, daar staat: "Mijn vader knijpt mijn moeder altijd."' Lik op stuk. Mijn moeder vertelde me later dat ze toen voelde hoe rood ze werd, in die bus.

Toen ik vier was, ben ik ernstig ziek geweest. Zoals bij alle kinderen in Maastricht werden mijn amandelen geknipt, bij een zekere professor Lejeune in Lanaken, waar hij een kliniek had. Daar heb ik waarschijnlijk een of andere infectie opgelopen, maar ook nog roodvonk. Dat was een hele toestand. Er was nog geen penicilline, dus ik moest die ziekte zelf overwinnen. Het hele huis was stil, mijn zusje was uit huis en er stond een groot scherm om mijn bed. Dat was toen de enige remedie die ze hadden: volstrekte stilte en rust. Heel lang, wel een maand. Toen kwam ook zuster Alesa een keer op bezoek. Ik schaamde me dood, want mijn pyjamabroek en mijn pyjamajasje hoorden niet bij elkaar, omdat ik in bed had geplast – en ik was ervan overtuigd dat ze dat meteen zou zien. Ik heb met die roodvonk tussen leven en dood gezweefd, maar ik ben ervan hersteld. Daarna moest ik opnieuw leren lopen.

Mijn eerste echte herinnering speelt zich af in het huis aan de Brusselseweg. Daar waren we naartoe verhuisd toen ik vier en een half was. Ik fietste op mijn driewielertje rondjes over het binnenplaatsje, dat overdekt was met ijzeren bogen waar druivenranken langs groeiden. Als ik halverwege het rondje was, kon ik door het raam van onze keuken naar binnen kijken. Daar lag mijn moeder met haar hoofd op haar armen te snikken. En naast haar stond oom Jo, haar zwager. Iedere keer als ik langs fietste, zat ze daar nog zo, dan was er niets veranderd. Het maakte een diepe indruk op mij: een huilende moeder – en vooral dat ze maar bleef huilen.

Mijn moeder had één broer en die was omgekomen bij een mijnonge-

luk op Sumatra. Hij was de baas van de reddingsploeg. Iedereen was in veiligheid gebracht en hij ging als laatste de mijn uit. Vervolgens was er weer een instorting die hem, als enige, het leven kostte. Oom Jo kwam mijn moeder het slechte nieuws vertellen, maar toen ik daar rondfietste op mijn driewielertje wist ik dat allemaal nog niet. Ik reed maar steeds die rondjes over het binnenplaatsje en keek steeds opnieuw naar binnen.

*

Mijn vader, Piet Cornips, was gelovig opgevoed, maar brak later met de rooms-katholieke kerk. Hij is in 1923 getrouwd met Toos Hoogendoorn, een niet-katholieke vrouw, een Hollandse uit Den Haag – en ze zijn níet voor de kerk getrouwd. In zo'n kleine stad als Maastricht betekende dat in die tijd nog wel iets, denk ik. Mijn moeder was bovendien heel erg anti-paaps. Maar toen mijn oudere zusje Ernestine werd geboren, op 26 maart 1925, is zij wel gedoopt. Dat heeft mijn vader toen gewoon laten doen, misschien op aandringen van zijn familie. Mijn moeder was daar razend over, dus dat is niet opnieuw gebeurd toen ik werd geboren, 21 maanden later, in december 1926. Ik ben dus ongedoopt gebleven.

Na haar geboorte is mijn zusje een jaar lang ondergebracht bij haar grootmoeder, omdat mijn moeder naar het sanatorium moest. Mijn grootmoeder had nog een paar ongetrouwde dochters in huis – dat waren dus tantes van ons. Door die tantes werd mijn zusje altijd Mops of Moppie genoemd omdat ze zo mopperde. Zij heeft later alle mogelijke moeite gedaan om van die naam af te komen, maar dat is haar niet gelukt.

Mijn zusje en ik gingen naar een openbare lagere school, de Rijks Lagere School. We noemden het de Rijks Lagere. Misschien was het wel de enige openbare school in Maastricht, waar verder alles confessioneel was. Maastricht was door en door katholiek, maar er was ook een protestantse school, de Suringarschool. Omdat die school niet voor iedereen goed te bereiken was, zaten sommige protestantse kinderen op de Rijks Lagere. Het kan ook zijn dat ze waren gestuurd door ouders die niets moesten hebben van dat confessionele onderwijs. Ik had ook Hollandse meisjes in mijn klas, want er waren in die tijd nogal wat Hollanders die in Maastricht werkten; dat waren doorgaans welgestelde mensen, met hogere functies. Mijn school was een mooie doorsnee van de samenleving, want er zaten ook joden op, en kinderen van socialisten en communis-

Trouwfoto vader en moeder Cornips, 19 april 1923

ten en ook nog wat arme katholieken, die misschien al een beetje socialistisch waren. En wij dus, als halve Hollandsen, omdat mijn moeder zo anti-kerks was.

Ik ging altijd wel graag naar school, want dan was ik even onder het gezag van mijn strenge moeder vandaan. Alles draaide er bij ons thuis om of je in de gratie was bij moeder. Dus ik was heel gehoorzaam. Ik heb geen herinneringen aan rebellie. Dat kwam pas veel later. Het verschil tussen mijn zusje en mij was heel groot. Zij had vriendinnen met wie ze spelletjes deed: kaatsballen, touwtjespringen, dat kon ze ook goed. Ik was te schuw om mee te kunnen doen met dat soort spelletjes en ik was er ook niet goed in. Ik speelde liever in mijn eentje met poppen, of met de stenen in de tuin.

Als kind was ik nogal onhandig. Dat is later totaal veranderd, maar als meisje had ik twee linkerhanden. Bij de handwerkles op de lagere school lukte het me niet om het kleinste pannenlapje te breien, terwijl de anderen al een onderjurk aan het naaien waren. Ik kon er echt niks van. Omdat ze mij niets bij konden brengen werd ik maar naar een andere klas gestuurd, waar gezongen werd. Ik had allemaal negens op mijn rapport, maar een vier voor handwerken.

Ik was een erg goede leerling, op een volkomen vanzelfsprekende manier. Ik hoefde niet mijn best te doen om hoge cijfers te halen. Mijn zusje kon niet leren, terwijl ik haar toch heel intelligent vond. Als ze een beurt kreeg, stond ze met de mond vol tanden voor de klas. Toen ze twee keer was blijven zitten op de HBS, ging ze naar de huishoudschool. Ik snap het nog altijd niet. Het moet wel faalangst zijn geweest, zoals ik faalangstig was met dat handwerken. Ik denk dat we ieder op onze eigen manier reageerden op onze opvoeding. Mijn moeder was een strenge, kritische, bijna tirannieke vrouw.

Voor mijn gevoel hadden mijn zusje en ik een intieme band, waar later nogal de klad in is gekomen. Ze heeft me wel eens gezegd dat ze jaloers op me was omdat ik goed kon leren en zij niet. Ik heb het gevoel dat ik een ongelukkige liefde voor haar heb gekoesterd – voor een zusje dat mij misschien al van jongs af aan heeft gezien als een inbreuk op haar leven. Dat hoor je wel vaker.

Na schooltijd moest ik altijd meteen naar huis komen. Wij mochten niet op straat spelen, ik weet niet waarom; het moest van mijn moeder en ik waagde het niet om haar tegen te spreken. Toen we geen dienstmeisje meer hadden, moest ik thuis ook vaak helpen: stof afnemen, bed opmaken, afwassen. Verder was ik ook wel graag thuis omdat ik een lees-

Boven: Cello spelend in de serre, 1936
Onder: Klassenfoto Rijks Lagere School, Maastricht 1938; Thérèse tweede rij van boven in het midden, met vlechtjes; Leon Melchior schuin links daarvoor